

OLGIERD FELCZAK

WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA OSADZIE KULTURY RZUCEWSKIEJ W REWIE, GM. KOSAKOWO, WOJ. GDAŃSK

Wyjątkowo niekorzystny stan badań nad osadnictwem z epoki kamienia na obszarze Pomorza Wschodniego był powodem podjęcia przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku konkretnych działań zmierzających do poprawy w tej dziedzinie. W 1979 r. ułożono długoterminowy program badawczy mający na celu odtworzenie osadnictwa z epoki kamienia na terenie Zachodniej Strefy Zatoki Gdańskiej, na podstawie badań powierzchniowych i wykopaliskowych. Zasadniczą część wyżej wymienionej strefy zajmują dwa subregiony geograficzne, Pobrzeże Kaszubskie i płn. odcinek Pojezierza Kaszubskiego oraz niewielki obszar płn.-zach. Żuław do rzeki Wisły. W wyniku badań powierzchniowych przeprowadzonych w kwietniu 1979 r. na terenie gm. Kosakowo odkryto w miejscowości Rewa na stan. 1 osadę ludności kultury rzucewskiej. Niniejszy artykuł omawia wyniki prac wykopaliskowych prowadzonych na tej osadzie w latach 1979-1980. Kierował nimi pracownik Muzeum Archeologicznego w Gdańsku i jednocześnie autor sprawozdania, mgr Olgierd Felczak.

Omawiana osada znajduje się w pld.-wsch. części Pobrzeża Kaszubskiego w niewielkiej odległości od brzegu Morza Bałtyckiego. Położona jest na skraju doliny fluwioglacjalnej — określanej jako południowe ramię pradoliny rzeki Redy — na małym wzniesieniu łączącym się poprzez szereg wyniosłości z Kępą Oksywką¹. Wymienione wzniesienie zlokalizowane jest w odległości 750 m na pld.-zach. od nasady Cypla Rewskiego i 550 m na zach. od brzegu Zatoki Puckiej. Wznosi się 5 m n.p.m. i otoczone jest od wsch. oraz pld. terenem torfiastym, bagnistym; od zach. łączy się z systemem wzniesień dochodzących do Kępy Oksywskiej, w kierunku płn. zaś opada łagodnie w stronę brzegu Zatoki Puckiej. Rejon zajmowany przez osadę oraz w jej najbliższej okolicy pokryty jest glebą brunatną utworzoną na piaskach słabo i miejscami intensywnie gliniastych związanych z utworami akumulacji lodowcowej. Sklasyfikowane są one w obrębie gleb o niskiej przydatności rolniczej².

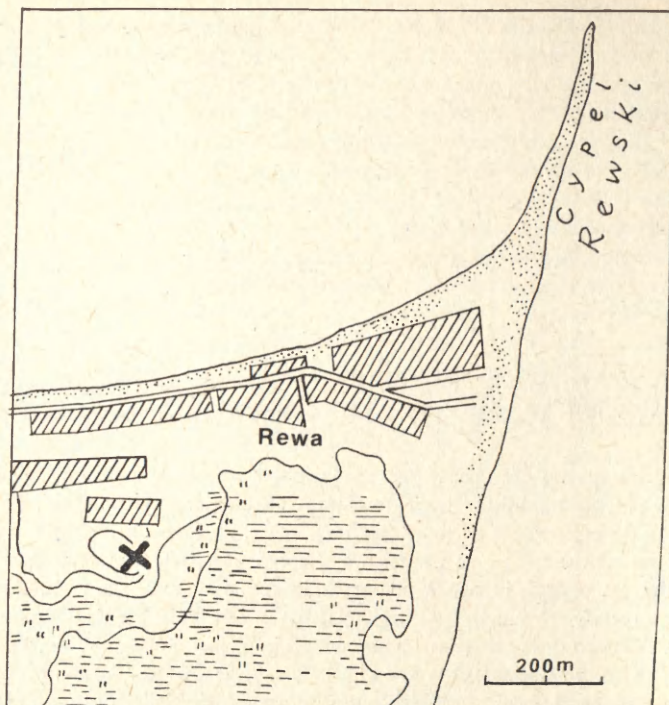
I. PREZENTACJA MATERIAŁU NIERUCHOMEGO

Przed rozpoczęciem właściwych prac wykopaliskowych sporządzono siatkę arową stanowiska oraz dokonano szczegółowej penetracji obszaru zajmowanego przez osadę, w celu wstępnego określenia stopnia rozproszenia obiektów nieruchomych. Na podstawie ich planigrafii oraz morfologii badanego terenu wytypowano trzy miejsca za przeznaczeniem na założenie wykopów. Trzy wykopy zlokalizowano w następujących miejscach: I w pld.-zach. dolnej części wzniesienia, II w pobliżu kulminacji wzniesienia, III zaś w dolnej pld.-wsch. partii jego zbocza (ryc. 2).

Zanim rozpatrywane będą wyniki badań z poszczególnych wykopów, należy dodać, że zjawiskiem charakterystycznym dla omawianego stanowiska jest fakt występowania dużej ilości ma-

¹ J. Kondracki, *Polska północno-wschodnia*, Warszawa 1972.

² Mapa glebowo-rolnicza woj. gdańskiego, Wojewódzkie Biuro Geodezji i Terenów Rolnych w Gdańsku.

Ryc. 1. Rewa, woj. Gdańsk, stan. 1. Plan sytuacyjny stanowiska

Situation plan of the site

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
		14	15	16	17	18	19	20	21	22	
23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	
34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	

Ryc. 2. Rewa, woj. Gdańsk, stan. 1. Usytuowanie wykopów na tle siatki arowej

Location of excavation units on the background of measurement grid

teriału ceramicznego i krzemienego już na powierzchni oraz w górnej części warstwy humusu współczesnego. Powodem takiego stanu rzeczy jest wyjątkowo głęboka i intensywna orka, a także niesprzyjające warunki fizjograficzne.

Wykop I. Lokalizacja: Ar 11 ów. b wymiary: 5×5 m

Stwierdzono występowanie 25 cm warstwy humusu współczesnego, pod którym usytuowana była warstwa żółtego piasku. Brak było obiektów nieruchomych, zarejestrowano natomiast 150 ułamków ceramiki i 84 krzemienie.

Wykop II. Lokalizacja: Ar 20 ów. c wymiary: 5×5 m

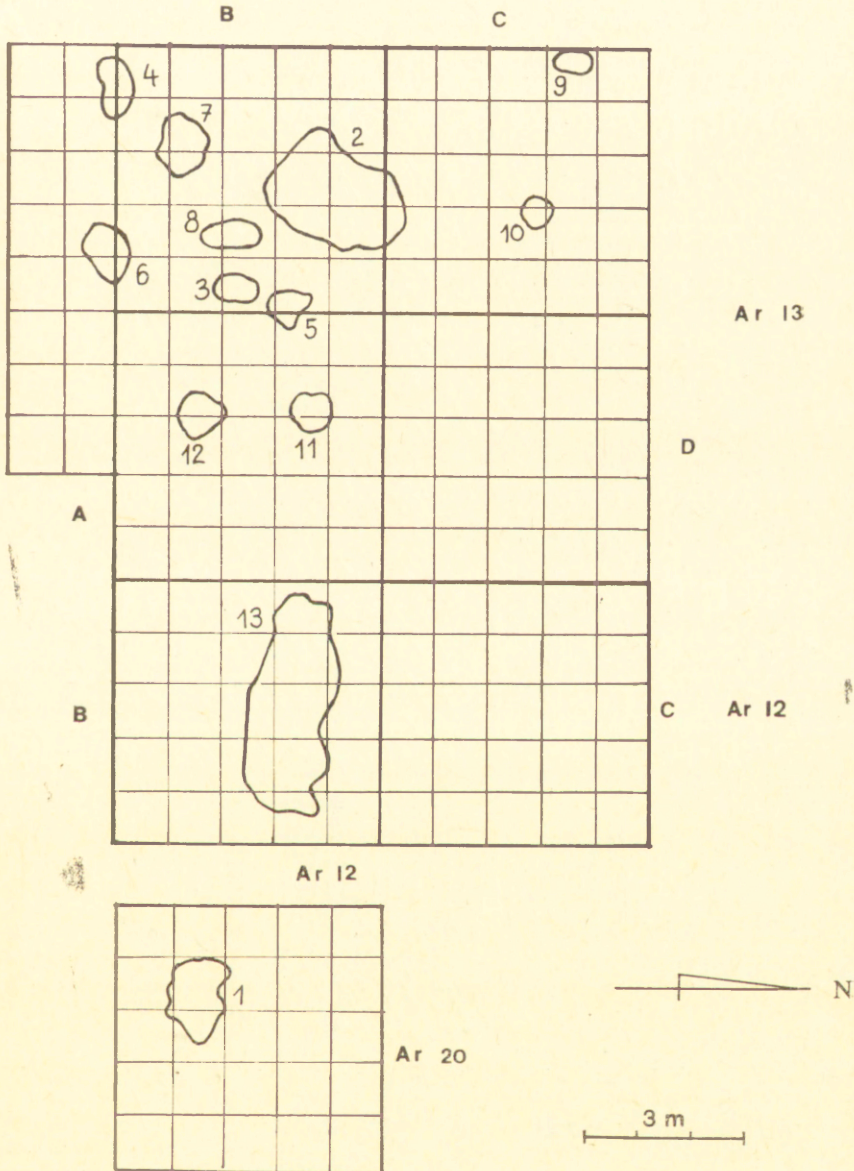
Podobnie jak w przypadku wykopu I, zaobserwowano obecność humusu współczesnego o miąższości dochodzącej do 30 cm. Pod nim na tle żółtego lekko gliniastego piasku widoczna była jama 1 (wymiary 140×120 cm) mająca w rzucie poziomym nieregularny kształt oraz w profilu nieckowate

zagłębienie dochodzące do 40 cm. Wypełnisko jamy tworzyła w górnej części warstwa brunatnej próchnicy zmieszana ze spalenizną, a w dolnej warstwa jasnobrązowego piasku.

Inwentarz: ceramika 23 fragmenty, krzemienie 11 sztuk.

Wykop III. Lokalizacja: Ar 13 ćw. a, b, c, d, Ar 12 ćw. b. c; wymiary: 10×15 m

Omawiany wykop dostarczył najwięcej danych dotyczących sytuacji stratygraficznej w obrębie osady, a także licznych obiektów nieruchomych oraz dużej ilości glinianych i krzemienianych wyrobów. Analiza stratygraficzna wykazała istnienie warstwy humusu współczesnego koloru ciemnoszarego o miąższości dochodzącej od 25 do 35 cm i warstwy utworzonej z próchnicy posiadającej szarobru-

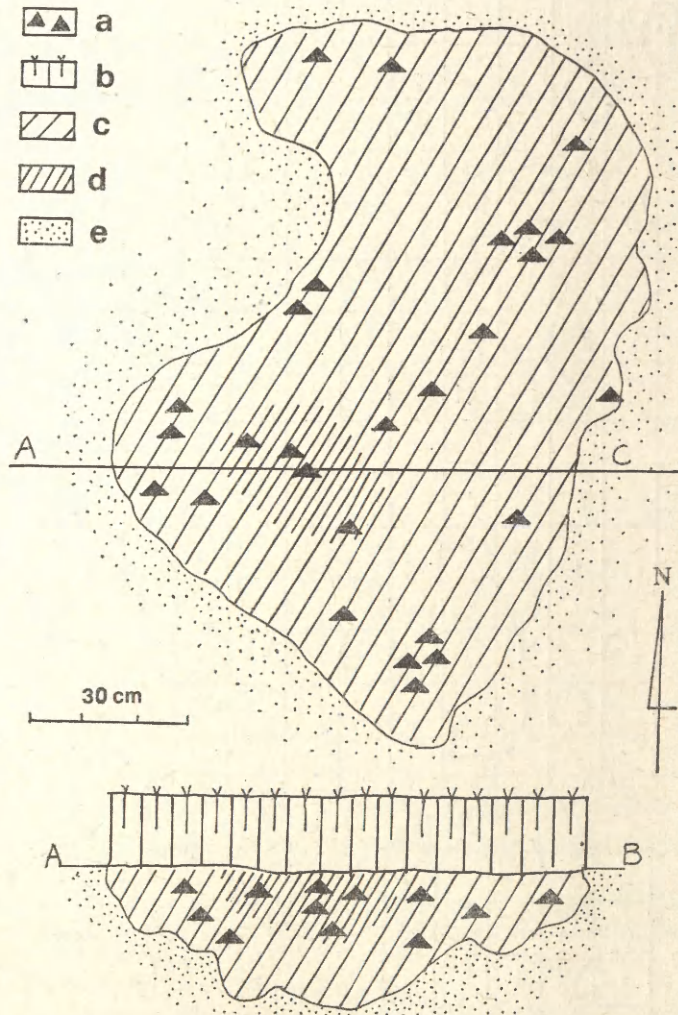

Ryc. 3. Rewa, woj. Gdańsk, stan. 1. Rozmieszczenie obiektów w wykopach II i III

Distribution of features in excavation units II and III

natną barwę. Druga wymieniona warstwa, zinterpretowana jako kulturowa, nie miała jednakowej grubości, która dochodziła do 20 cm i wykazywała tendencje do zanikania. W wykopie III odkryto 12 następujących obiektów: 10 niewielkich jam o powierzchniach nieprzekraczających 1,5 m² oraz miąższości dochodzącej od 15 cm do 60 cm, większą jamę (obiekt 2) i jeden obiekt o uniwersalnej funkcji oznaczony numerem 13. Ze względu na charakter niniejszego opracowania przedstawione będą jedynie dwa ostatnie najważniejsze obiekty.

Obiekt 2, będący według interpretacji jamą gospodarczą, zalegał bezpośrednio pod humusem w calcu. Kształt jego był w rzucie poziomym nieregularnie owalny, zorientowany mniej więcej na osi N – S. Wypełnisko tworzyła w głównej mierze warstwa ciemnobrunatnej próchnicy, w obrębie której w środkowo-południowej części obiektu zalegała soczewka spalenizny (ryc. 4). W profilu wykonanym na osi W – E posiadała ona kształt płytkiej niecki sięgającej do 30 cm w głąb calca.

Ryc. 4. Rewa, woj. Gdańsk, stan. 1. Obiekt 2:

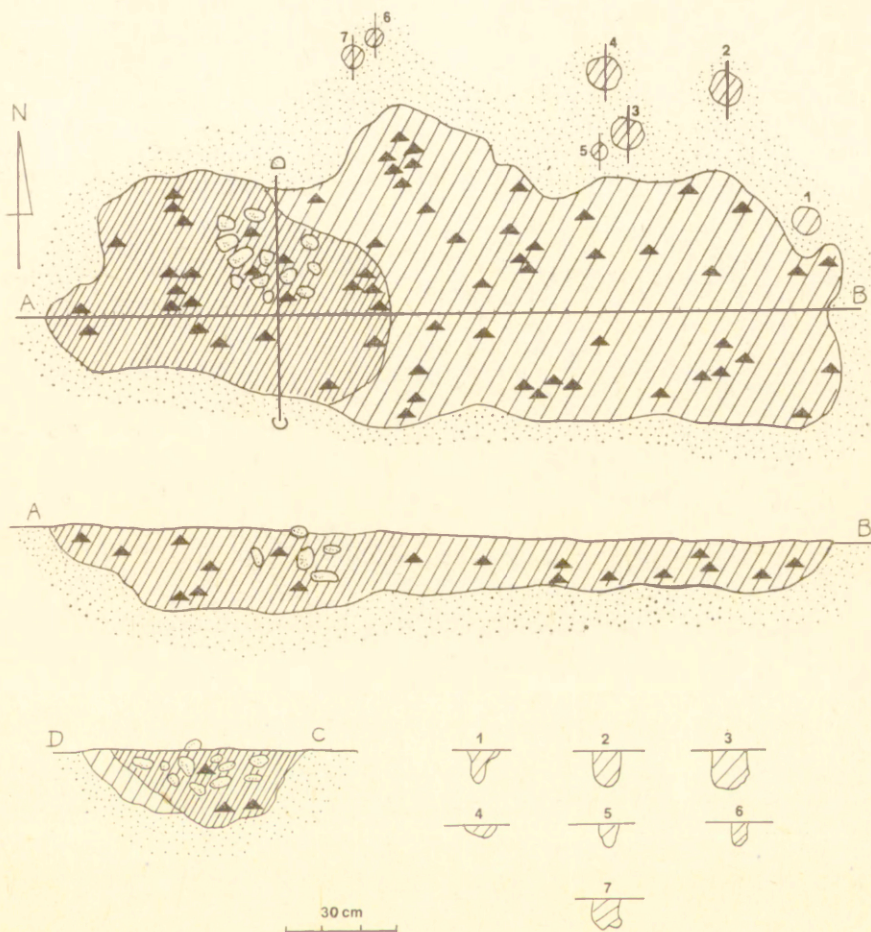
a – ceramika, b – humus współczesny, c – ciemnobrunatna próchnica, d – spalenizna, e – żółty piasek

Feature no 2

a – pottery, b – modern humus, c – dark brown humus, d – burnt matter, e – yellow sand

Inwentarz: 205 fragmentów ceramiki, 112 sztuk krzemieni, 2 grudki surowca bursztynowego.

Obiekt 13 był złożony z dwóch funkcjonalnie związanych ze sobą elementów: jamy i paleniska. Analiza sytuacji stratygraficznej wykazała, że jego strop znajdował się w części spągowej warstwy kulturowej, której grubość dochodziła w tym miejscu do 10 cm. Zarys obiektu widoczny w calcu posiadał kształt nieregularnie owalny, silnie wydłużony na osi W – E (ryc. 5). Wypełnisko jego

Ryc. 5. Rewa, woj. Gdańsk, stan. 1. Obiekt 13

Feature no 13

w 75% stanowiła warstwa ciemnobrunatnej próchnicy, pozostała zaś część warstwy spalenizny wraz z nieregularnie ułożonymi kamieniami, które zinterpretowano jako pozostałość po uszkodzonym palenisku. W rzucie pionowym kształt obiektu zbliżony był do płytkiej rozległej niecki i zagłębiał się do 40 cm w calcu. Ponadto wzdłuż północno-wschodniego skraju obiektu w niewielkiej odległości od niego odkryto w calcu 7 śladów po słupkach, których średnica wahała się w granicach od 5 do 10 cm. Obecność słupków, a także paleniska łączącego się z pozostałą częścią jamy, pozwoliła wysunąć przypuszczenie, że był to obiekt o uniwersalnej funkcji będący pierwotnie we wschodniej swej części naziemny.

Inwentarz: 235 fragmentów ceramiki, 46 sztuk krzemieni i 2 grudki surowca bursztynowego.

II. ANALITYCZNA PREZENTACJA MATERIAŁU RUCHOMEGO

Ogólne dane ilościowo-jakościowe całego pozyskanego materiału przedstawione są w tabeli 1.

WYTWÓRCZOŚĆ GLINIANA

Przed omówieniem ceramiki chcielibyśmy wyjaśnić, że mimo szczupłego charakteru niniejszego opracowania wynikającego ze specyfiki czasopisma, w którym jest ono umieszczane, postanowiliśmy bardziej wnikliwie przedstawić kwestię zdobnictwa na naczyniach. Powodem tego jest istotna rola, jaką odgrywa zdobnictwo w zakresie problematyki genetyczno-chronologicznej kultury rzu-
cewskiej.

Z ogólnej liczby 7140 ułamków ceramiki wybrano 939 fragmentów będących materiałem reprezentatywnym, który poddany został szczegółowej analizie pod względem technologii, zdobnictwa i morfologii (tabela 2).

Tabela 1. Rewa, gm. Kosakowo, stan. 1. Wykaz ilościowo-jakościowy pozyskanych materiałów ruchomych

	ceramika				inwentarz kamienny	inwentarz krzemienisty	bursztyny waga w g	kości waga w g
	całość ceramiki		ceramika analizowana					
	ilość	%	ilość	%				
warstwa obiekty	7140	93	896	11,7	4	2307	10	10
	523	7	43	0,6	0	239	15	7
razem	7663	100	939	12,3	4	2546	25	17

Tabela 2. Rewa, gm. Kosakowo, stan. 1. Zestawienie ilościowo-jakościowe fragmentów ceramiki poddanych analizie

	fragmenty brzusców zdobionych	fragmenty brzegów	fragmenty brzegów zdobionych	ucha	ucha zdobione	dna	razem
liczba	227	593	284	26	6	93	939
%	24,2	63,1	30,2	2,7	0,6	9,9	—

Technologia

Biorąc pod uwagę powierzchnię zewnętrzną i wewnętrzną ceramiki przełom oraz zróżnicowanie w zakresie domieszki schudzającej, dokonano uproszczonego podziału na następujące grupy technologiczne:

1. Powierzchnia zewnętrzna: gładka, pofałdowana, twarda
Powierzchnia wewnętrzna: obmazywana, nierówna, lekko chropowata
Przełom: jednobarwny, szary lub czarny
Domieszka: gruboziarnista
2. Powierzchnia zewnętrzna: gładka, lekko błyszcząca, twarda
Powierzchnia wewnętrzna: gładka, matowa, twarda
Przełom: dwubarwny, brązowoszary
Domieszka: drobnoziarnista
3. Powierzchnia zewnętrzna: gładka, matowa, miękka
Powierzchnia wewnętrzna: gładka, matowa, miękka

- Przełom: jednobarwny, jasnobrązowy
 Domieszka: drobnoziarnista
4. Powierzchnia zewnętrzna: gładka, równa, tzw. brudna, twarda
 Powierzchnia wewnętrzna: gładka, równa, tzw. brudna, twarda
 Przełom: jednobarwny, szary
 Domieszka: nie ma
5. Powierzchnia zewnętrzna: lekko chropowata, tzw. brudna, twarda
 Powierzchnia wewnętrzna: gładka, tzw. brudna, twarda
 Przełom: jednobarwny, szary
 Domieszka: średnioziarnista
6. Powierzchnia zewnętrzna: gładka, matowa, równa, twarda
 Powierzchnia wewnętrzna: nierówna, pofałdowana, twarda
 Przełom: jednobarwny, jasnobrązowy
 Domieszka: średnioziarnista
7. Powierzchnia zewnętrzna: gładka z połyskiem, tzw. brudna, twarda
 Powierzchnia wewnętrzna: gładka, matowa, tzw. brudna, twarda
 Przełom: jednobarwny, szary
 Domieszka: drobnoziarnista
8. Powierzchnia zewnętrzna: nierówna, lekko chropowata, niezbyt twarda, obmazywana
 Powierzchnia wewnętrzna: pofałdowana, lekko chropowata, niezbyt twarda
 Przełom: jednobarwny, szary
 Domieszka: zróżnicowana.

Szczegółowa obserwacja materiału reprezentacyjnego wykazała, że najczęściej były stosowane technologie oznaczone numerami: 1, 5, 6, 7 i 8. Przy czym grupy 1 i 8 wystąpiły u naczyń zasobowych i niekiedy wazowatych, grupy 5 i 6 w obrębie pucharów, amfor oraz naczyń wazowatych, natomiast grupa 7 w ramach mis. Przedstawiona tutaj prowizoryczna klasyfikacja poddana zostanie z pewnością dalszej weryfikacji z chwilą publikacji szerszego opracowania dotyczącego osady z Rewy.

Zdobnictwo

Opracowując kwestie dotyczące zdobnictwa zastosowano system opierający się na zestawieniach tabelarycznych, będących podstawą do wysuwania konkretnych wniosków. W celu uzyskania w miarę pełnej struktury zdobnictwa wzięto pod uwagę następujące cechy z nim związane: formę zdobienia, technikę wykonania, układ zdobienia oraz strefę zdobienia. Wydzielono 9 technik wykonania zdobienia: a — odciskanie stempelkiem lub przypadkowo użytym „narzędziem”, b — odciskanie sznurem, c — rycie, d — nakłuwanie, e — tzw. technika paznokciowa, f — nacinanie, g — tzw. technika bruzdowa, h — modelowanie plastyczne, i — wiercenie. Form zdobniczych uwzględnionych w tabeli 3 wyodrębniono 29. Najczęściej stosowaną techniką było odciskanie sznurem, a następnie w mniejszym stopniu odciskanie stempelkiem. Pozostałe techniki używane były znacznie rzadziej. Na podstawie zestawienia poszczególnych form z wyżej wymienionymi technikami (tabela 3) uzyskano elementy zdobnicze, które pod postacią symbolów zostały użyte do analizy w następnych tabelach. Dominującym elementem zdobniczym okazał się ciąg liniowy prosty, poziomy lub pionowy, odciskany sznurem F_1b , który stanowił ok. 40% wszystkich elementów. W licznych przypadkach używany był także słupek pionowy odciskany B_1a , dołek okrągły odciskany Ka i punkt nakłuwany H_1d . Ze względu na występowanie w obrębie jednego naczynia dwóch odmiennych elementów zdobniczych dokonano korelacji między nimi (tabela 4). Charakterystyczne były tutaj liczne przykłady współwystępowania ze sobą elementów, F_1b-H_1d , F_1b-Ka , B_1a-Ga i B_1a-Gc .

Wyróżniono następujące rodzaje układów zdobniczych:

- I. Poziomy dookołny, wielorzędowy lub dwurzędowy
- II. Poziomy dookołny, pojedynczy
- III. Poziomo-pionowy, dookołny, wielorzędowy
- IV. Pionowy dookołny, przerywany
- V. Cykliczny przerywany, kompozytowy.

Tabela 3. Rewa, gm. Kosakowo, stan. I. Zestawienie podstawowych form i technik zdobienia

rys.	Forma zdobienia opis formy	Technika wykonania									
		s	a	b	c	d	e	f	g	h	i
	trójkąt	A	7	-	-	-	-	-	-	-	-
	stupek pionowy	B ₁	42	-	9	1	-	-	-	-	-
	stupek poziomy	B ₂	5	-	-	-	-	-	-	-	-
	kwadrat	C ₁	5	-	-	-	-	-	-	-	-
	okrąg podwójny	C ₂	3	-	-	-	-	-	-	-	-
	guzek półkolisty	D	-	-	-	-	-	-	-	3	-
	łuczek poziomy	E ₁	3	6	-	-	-	-	-	-	-
	łuczek pionowy	E ₂	5	-	-	-	-	3	-	-	-
	ciąg liniowy prosty	F ₁	-	192	14	-	-	-	12	-	-
	ciąg liniowy podwójny	F ₂	-	3	-	-	-	-	-	-	-
	zygzak	G	6	3	10	2	-	-	-	-	-
	dołek punktowy	H ₁	4	-	-	24	-	-	-	-	-
	dwa dołki punktowe	H ₂	2	-	-	-	-	-	-	-	-
	dołek pestkowy	J	3	-	-	-	4	-	-	-	-
	dołek okrągły	K	37	-	-	-	-	-	-	-	-
	dołek w kształcie lit. B	L	8	-	-	-	-	-	-	-	-
	kieł	Ł	1	-	-	-	-	-	-	-	-
	prostokąt	M	10	-	-	-	-	-	-	-	-
	otwór	N	-	-	-	-	-	-	-	-	13
	kreska	O	-	-	-	-	-	22	-	-	-
	dołek wydłużony nier.	P	4	-	-	-	-	-	-	-	-
	dołek wydłużony	R	19	-	-	-	-	-	-	-	-
	guzek trójkątny	S	-	-	-	-	-	-	-	2	-
	elipsa zdwojona	T	1	-	-	-	-	-	-	-	-
	półksiężyc	U	15	-	-	-	-	-	-	-	-
	stupek z nacięciami	W	2	-	-	-	-	-	-	-	-
	skobel	Z	2	-	-	-	-	-	-	-	-

s - symbol formy zdobienia

Zestawienie elementów z układami zdobniczymi pozwoliło stwierdzić, że preferowany był zdecydowanie układ I złożony przeważnie z elementów F₁b oraz Ka i B₁a, a także układ II ze zdobieniem typu B₁a i układ III utworzony z elementu F₁b.

W zakresie rozmieszczenia zdobnictwa wydzielono sześć stref w obrębie naczynia:

- na krawędzi — x¹
- pod krawędzią na wewnętrznej stronie — x²
- pod krawędzią na zewnętrznej stronie — x³
- w górnej części odpowiadającej 1/5 wysokości całego naczynia lub na szyjce — x⁴
- w środkowej części naczynia — x⁵ i na uszach
- od brzegu do środkowej części naczynia — x⁶.

Z uwagi na stosunkowo duży stopień rozdrobnienia materiału ceramicznego zaistniała trud-

Tabela 4. Rewa, gm. Kosakowo, stan. 1. Korelacja poszczególnych elementów zdobniczych

	Aa	B _{1a}	B _{2a}	Eb	Ea	F _{1b}	F _{1c}	Ga	Gb	Gc	H _{1d}	Ka	Ma	Ni	Of	Ra	Ua
Aa	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
B _{1a}	—	—	1	—	—	3	2	3	—	—	—	—	1	—	—	1	—
B _{2a}	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Eb	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
Ea	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
F _{1b}	3	3	—	5	2	—	1	—	3	—	10	8	—	2	2	4	1
F _{1c}	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Ga	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Gb	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gc	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
H _{1d}	—	—	—	1	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ka	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Ma	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ni	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Of	1	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—
Ra	—	1	—	—	—	4	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
Ua	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	—	—	1	—	2	—

ność w zakresie kwalifikacji badanych wątków zdobniczych w obrębie określonej strefy naczynia. Niemniej jednak z mniejszym lub większym prawdopodobieństwem należy stwierdzić, że ornament usytuowany był z reguły pod krawędzią na zewnętrznej stronie (strefa x³) oraz w górnej części naczynia (strefa x⁴). W ramach tych dwóch stref najczęściej stosowane było zdobnictwo typu: F_{1b}I, F_{1b}III, B_{1a}II i KaI (tabela 6).

Morfologia

Fragmentaryczność zachowanego materiału ceramicznego w znacznym stopniu utrudniła wydzielenie poszczególnych rodzajów i typów naczyń, a także ich szczegółów morfologicznych. Dlatego też opis większości z nich ograniczony został z konieczności do ogólnych cech makromorfologicznych.

Duży procent wśród stwierdzonych rodzajów naczyń zajmowały obszerne szerokootworowe formy o prostych lub lekko wychylonych, niekiedy słabo wyodrębnionych szyjkach, nawiązujące do naczyń wazowatych. Zdobione były w strefie x⁴ lub x⁶ elementami F_{1b}III, JeII (Ni-Ua)I i B_{1a}I. Liczną grupę tworzyły puchary esowate z krótką szyjką oraz większe od nich puchary o lekko wychylonych szyjkach, zdobione przeważnie w strefie x⁴ elementami F_{1b}I, F_{1b}III, B_{1a}I (F_{1b}-Aa)I (F_{1b}-Ka)I i w strefie x³ elementami KaI i F_{1b}I, a także rzadziej B_{1a}II. W grupie amfor wystąpiły niewielkie formy cienkościennie z krótką cylindryczną szyjką i brzuścem jajowatym, zdobione w strefie x⁶ elementem F_{1b}III, oraz nieco większe, z których pozostały jedynie fragmenty szyjek, charakteryzujące się ornamentyką typu (B_{1a}-Ga)I, Ni. Oprócz wyżej wymienionych rodzajów i typów zarejestrowano obecność dużych form grubościennych o trudnej do sprecyzowania morfologii, zdobionych w strefie x⁵ elementami KaI, a także na uchach ornamentyką typu (F_{1b}-H_{1d}). Naczynia zasobowe reprezentowane były przez grubościennie formy z lekko wychylonymi brzegami, zdobione w strefie x⁴ elementami JeII i ShII, oraz przez jeden egzemplarz z lekko wyodrębnioną szyjką i zdobnictwem typu PaIIx⁴. W obrębie mis wyróżniono dwa podstawowe typy:

1. Misy w kształcie wycinka kuli i niewielkich rozmiarach, charakteryzujące się zupełnym brakiem zdobienia.

2. Misy głębokie o większych rozmiarach i posiadające wysokie ścianki. Wśród nich wystąpiły formy z ornamentyką na krawędzi z tzw. karbowaniem i jednocześnie ze zdobieniem w strefie x³ w postaci elementów (B_{1a}-Ga)I oraz wyłącznie w strefie x³ ze zdobieniem typu (F_{1b}-H_{1d})I. Niezależnie od dwóch wyżej wymienionych typów mis, odkryto dwa niewielkie fragmenty mis ze zdob-

Tabela 5. Rewa, gm. Kosakowo, stan. 1. Zestawienie układów zdobniczych z najczęściej występującymi elementami zdobniczymi

Elementy zdobnicze	Układy zdobnicze				
	I	II	III	IV	V
Aa	2	4	—	—	—
Aa-F ₁ b	2	—	—	—	—
B ₁ a	11	18	—	—	—
B ₁ a-Gc	4	—	—	—	—
B ₁ c	6	—	—	—	—
E ₁ b	—	1	—	—	—
E ₂ a	2	—	—	—	—
F ₁ b	67	1	23	1	3
F ₁ b-B ₁ a	5	—	—	—	—
F ₁ b-Eb	4	—	—	—	—
F ₁ b-H ₁ d	8	—	2	—	3
F ₁ b-Ka	7	—	—	1	1
F ₁ c	6	1	—	2	—
F ₁ g	3	1	3	—	—
Ga	—	2	—	—	—
Ga-B ₁ a	4	—	—	—	—
Gc	—	2	—	—	—
H ₁ d	6	4	1	1	—
H ₁ a	—	1	—	—	—
Je	—	3	—	—	—
Ka	24	8	—	—	—
La	3	1	—	—	—
Ma	3	3	—	—	—
Of	4	11	—	1	—
Pa	2	—	—	—	—
Ra	4	7	—	—	—
Ra-F ₁ b	5	—	—	—	—
Sh	—	2	—	—	—
Ta-F ₁ b	1	—	—	—	—
Ua	7	5	—	—	—
Ua-Ni	1	—	—	—	—
Za	2	—	—	—	—

nictwem typu (F₁b-H₁d)I i (F₁b-B₁a)I usytuowanym na wewnętrznej stronie ścianek. Cechą charakterystyczną ceramiki ze stanowiska w Rewie była wyjątkowo duża ilość kulistych naczyń miniaturowych. Natomiast do rzadkich form należy zaliczyć naczynko zbliżone morfologicznie do czarki.

WYTWÓRCZOŚĆ KRZEMIENNA I KAMIENNA

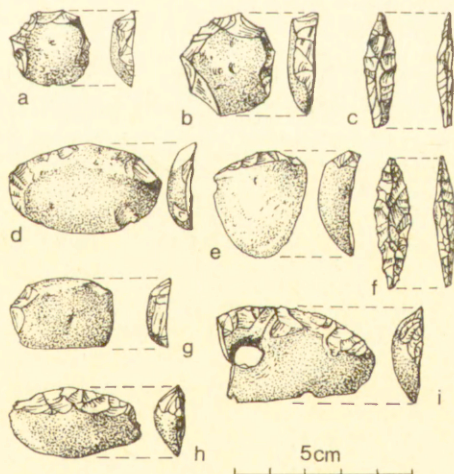
Czynnikami determinującymi cechy wytwórczości krzemiennej z osady w Rewie, podobnie jak i innych osad kultury rzucewskiej³, a także kultury pucharów lejkowatych na obszarze Pomorza Środkowego⁴, był rodzaj używanego surowca. Chodzi tutaj o narzutowy krzemień bałtycki, który występuje na powierzchni pod postacią owalnych otoczków — czyli tzw. jaskółczych chlebków.

³ D. Król, *Krzemieniarstwo z osady w Osłoninie (stan. 2) na tle rzucewskiej wytwórczości krzemiennej strefy Pobrzeża Wschodniopomorskiego*, 1978 (Praca magisterska w maszynopisie).

⁴ D. Jankowska, *Kultura pucharów lejkowatych na Pomorzu Środkowym*, Poznań 1980, s. 142.

Tabela 6. Rewa, gm. Kosakowo, stan. 1. Zestawienie stref zdobienia wraz z podstawowymi elementami i układami zdobniczymi

elementy i układy zdobnicze	strefy zdobienia					
	x ¹	x ²	x ³	x ⁴	x ⁵	x ⁶
Aa II	—	—	1	1	—	—
B ₁ a I	—	—	6	3	—	—
B ₁ a II	4	—	13	2	—	—
B ₁ c I	—	—	1	—	—	—
F ₁ b I	—	—	21	20	2	—
F ₁ b III	—	1	2	10	4	6
(F ₁ b-B ₁ a) I	—	1	—	2	1	—
(F ₁ b-H ₁ d) I	—	—	—	4	2	—
(F ₁ b-H ₁ d) V	—	—	—	—	3	—
(F ₁ b-Ka) I	—	—	1	2	2	—
F ₁ c I	—	1	2	—	2	—
F ₁ g III	—	—	—	1	3	—
F ₁ c IV	—	—	—	—	1	—
(Ga-B ₁ a) I	—	—	2	2	—	—
H ₁ d I	1	—	1	—	5	1
Je II	—	—	—	1	2	—
Ka I	—	—	17	2	1	—
Ka II	—	—	5	—	—	—
Of II	9	—	4	2	—	—
Ua I	—	—	4	4	—	—
Ra II	6	—	1	1	1	—

Ryc. 6. Rewa, woj. Gdańsk, stan. 1. Wybór materiału krzemienego:
a, b, e — drapacze, c, f — grociki lancetowate, d, g — skrobacze, i, h — zgrzebla

Selection of flint material

a, b, e — end-scrapers; c, f — lanceolate points; d, g — scrapers; i, h — side-scrapers

Zajmował on w strukturze omawianego stanowiska niemal 100% całego materiału krzemienno. Pozostały niewielki procent stanowił narzutowy krzemień bałtycki kredowy. Wielkość tzw. jaskółczych chlebków wpłynęła w zasadniczy sposób na technologię produkcji, a także morfologię poszczególnych narzędzi. Dlatego też jedyną prawie formą uzyskiwania półsurowca była eksploatacja łuszczeniowa⁵.

W obrębie grupy narzędziowej wyróżniono szereg typowych narzędzi krzemienno mających liczne analogie w inwentarzu krzemienno z Rzucewa⁶ i Osłonina⁷ (tabela 7). Dominującymi na-

Tabela 7. Rewa, gm. Kosakowo, stan. 1. Wykaz ilościowo-jakościowy materiału krzemienno

typ surowiec	grociki	drapacze	skrobacze	skrobacze zagładzone	frag. gładz. narzędzi	zgrzebla	półsurowiec załuskany	wióry	odłupki	łuszczenie	odpady	razem
krzemień tzw. jaskółczy chlebek	13	7	10	11	5	4	52	3	1235	144	1050	2531
krzemień kredowy	—	—	—	—	—	—	—	3	10	—	2	15

rzędziami były skrobacze z zagładzoną częścią pracującą znane przede wszystkim z Rzucewa⁸ oraz drapacze korowe o drapisku lekkozakolonym i tzw. podkrążkowe mające odpowiedniki w Osłoninie⁹. Ponadto w mniejszych ilościach wystąpiły zgrzebla jednoboczne oraz drapacze o prostym i średniozakolonym drapisku.

Na osobne omówienie zasługuje duża grupa smukłych wydłużonych grocików zbliżonych morfologicznie do grocików lancetowatych z Rzucewa¹⁰. Część z nich posiadała wąski lekko wyodrębniony trzonek. Większość natomiast charakteryzowała się regularnym powierzchniowym retuszem podobnym do tego, który pokrywał grociki ze stanowisk kultury grzebykowo-dołkowej¹¹.

Wytwory kamienne były reprezentowane przez 1 siekierkę walcową, 1 fragment obucha od siekierki, 1 ostrze od toporka oraz płytę kamienną ze śladami gładzenia.

III. KWESTIE GENETYCZNO-CHRONOLOGICZNE

Przedstawiony powyżej materiał archeologiczny, pozyskany z osady neolitycznej w Rewie, potwierdza jej przynależność do kultury rzucewskiej. Zarówno inwentarz ceramiczny jak i krzemienno nawiązują w większości przypadków do podstawowych wyznaczników tej kultury. Szereg form morfologicznych ceramiki oraz elementów zdobniczych posiada odpowiedniki na stanowiskach kultury rzucewskiej w Rzucewie¹², Suchaczu¹³, Świętym Kamieniu Przylesie¹⁴ i Tolkmicku¹⁵ (tabela 8).

⁵ Analogiczna sytuacja, jeżeli chodzi o technikę uzyskiwania półsurowca, była na stanowiskach k. rzucewskiej w Osłoninie, Rzucewie i Lichnowych. Król, *Krzemieniarstwo...*, s. 46, 49.

⁶ J. Żurek, *Osada z młodszej epoki kamiennej w Rzucewie pow. wejherowski i kultura rzucewska*, FAP, t. 4: 1953, s. 18-19.

⁷ Król, *Krzemieniarstwo...*, s. 50-76.

⁸ Żurek, *Osada...*, s. 25, ryc. 25.

⁹ Król, *Krzemieniarstwo...*, s. 75, tabl. IV/2, IV/4-1.

¹⁰ Żurek, *Osada...*, s. 27, ryc. 29/3.

¹¹ E. Kempisty, *Materiały tzw. kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej z terenu Mazowsza i Podlasia*, WA, t. 37: 1972, s. 459, tabl. 23/7, 8.

¹² Żurek, *Osada...*, tabl. II; ryc. 4, s. 11; ryc. 9/3, s. 17; ryc. 15/7; tabl. X; ryc. 12, s. 15; ryc. 3, s. 13; ryc. 11/2, s. 20; ryc. 18/5.

¹³ L. Kilian, *Haffkustenkultur und Ursprung der Balten*, Bonn 1955, tabl. VII, ryc. 43.

¹⁴ W. Gaerte, *Die steinzeitliche Keramik Ostpreussens*, Królewiec 1927, s. 40, ryc. 127; s. 60, ryc. 168.

¹⁵ Gaerte, *Die steinzeitliche...*, s. 15, ryc. 43.

Tablica 8. Rewa, gm. Kosakowo, stan. 1. Zestawienie niektórych typów naczyń wraz ze zdobnictwem oraz wykaz stanowisk kultury rzucewskiej, na których odkryto anlogiczne formy

typ naczynia	zdobnictwo	miejsowość
zasobowe	JeIIx ⁴	Rzucewo
puchar esowaty	F ₁ bIIIx ⁶	Suchacz
szerokootworowe wazowate	F ₁ bIx ⁴	Rzucewo
puchar o lekko wychylonej szyjce	(F ₁ b-Aa)Ix ⁴	św. Kamień Przylesie
amforka?	(B ₁ a-Gc)Ix ³	Rzucewo
?	B ₁ aIx ⁴	Tolkmicko św. Kamień Przylesie
wazowate	RaIx ³	Rzucewo
?	F ₁ gIII	Rzucewo
misa głęboka	(F ₁ b-H ₁ d)I	Rzucewo

W materiale ceramicznym z omawianego stanowiska zauważalne są cechy wynikające ze skomplikowanego podłoża genetycznego, związanego z integracją kulturową trzech kultur: ceramiki sznurowej, amfor kulistych, grzebykowo-dółkowej. W bardzo niewielkim procencie widoczne są także elementy kultury pucharów lejkowatych, która mogła brać udział w powstawaniu kultury rzucewskiej.

Szczególnie ważnym faktem w tej kwestii jest obecność dużej ilości naczyń nawiązujących pod względem typologii do form występujących w kulturze amfor kulistych. Należą do nich różnego typu naczynia wazowate¹⁶ oraz głębokie misy¹⁷, przy czym o ile na formach wazowatych umieszczane są z reguły wątki zdobnicze związane z kulturą ceramiki sznurowej — F₁bI, F₁bIII — to na misach dominują zdecydowanie elementy zdobnicze typu (B₁a-Gc)I i JeII, mające odpowiedniki w grupie mieszanej kultury amfor kulistych¹⁸. Silne wpływy ostatnio wymienionej kultury zauważalne są także w określonej tendencyjności, która przejawia się w umieszczaniu wątków ornamentacyjnych przede wszystkim w górnych strefach naczynia (strefa x³, x⁴)¹⁹. Trzeba jednakże podkreślić, że pod względem ilościowym największy udział w materiale ceramicznym z Rewy mają komponenty kultury ceramiki sznurowej. Jej wpływy widoczne są w obrębie licznych sznurowych wątków ornamentacyjnych, zaobserwowanych prawie na wszystkich rodzajach i typach naczyń. Warto tu wymienić puchary esowate oraz puchary z bardziej cylindryczną szyjką i lekko baniastym brzuścem, pokryte często zdobnictwem typu F₁bIx³, F₁bIIIx⁴ (F₁b-H₁d)Ix⁴, a także małe amfory dwuuszne z ornamentem typu F₁bIIIx⁶. Nieco mniejszy udział w obrębie analizowanego materiału mają komponenty kultury grzebykowo-dółkowej. Chodzi w tym wypadku o następujące elementy zdobnicze: dołki okrągłe KaI²⁰, prostokąty MaI²¹, półksiężycy²², łuczki pionowe E₂aI²³, ścieg bruzdowy F₁g²⁴. Przejawem oddziaływania wyżej wymienionej kultury może być obecność w inwentarzu krzemienym z Rewy smukłych grocików lancetowatych zbliżonych pod względem technologii wykonania do okazów odkrytych w miejscowości Żebraczka, dawny pow. Siedlce²⁵.

¹⁶ T. Wiślański, *Kultura amfor kulistych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, s. 31-32, zestawienie IV typ V B2.

¹⁷ Wiślański, *Kultura...*, s. 30-31, zestawienie III typ IV B2 i IV A3.

¹⁸ Wiślański, *Kultura...*, zestawienie III, ryc. 342.

¹⁹ Wiślański, *Kultura...*, zestawienie I-IV.

²⁰ Kempisty, *Materiały...*, s. 429, tabl. VI/20; s. 439, tabl. XI/19; s. 460, tabl. XXIV/12.

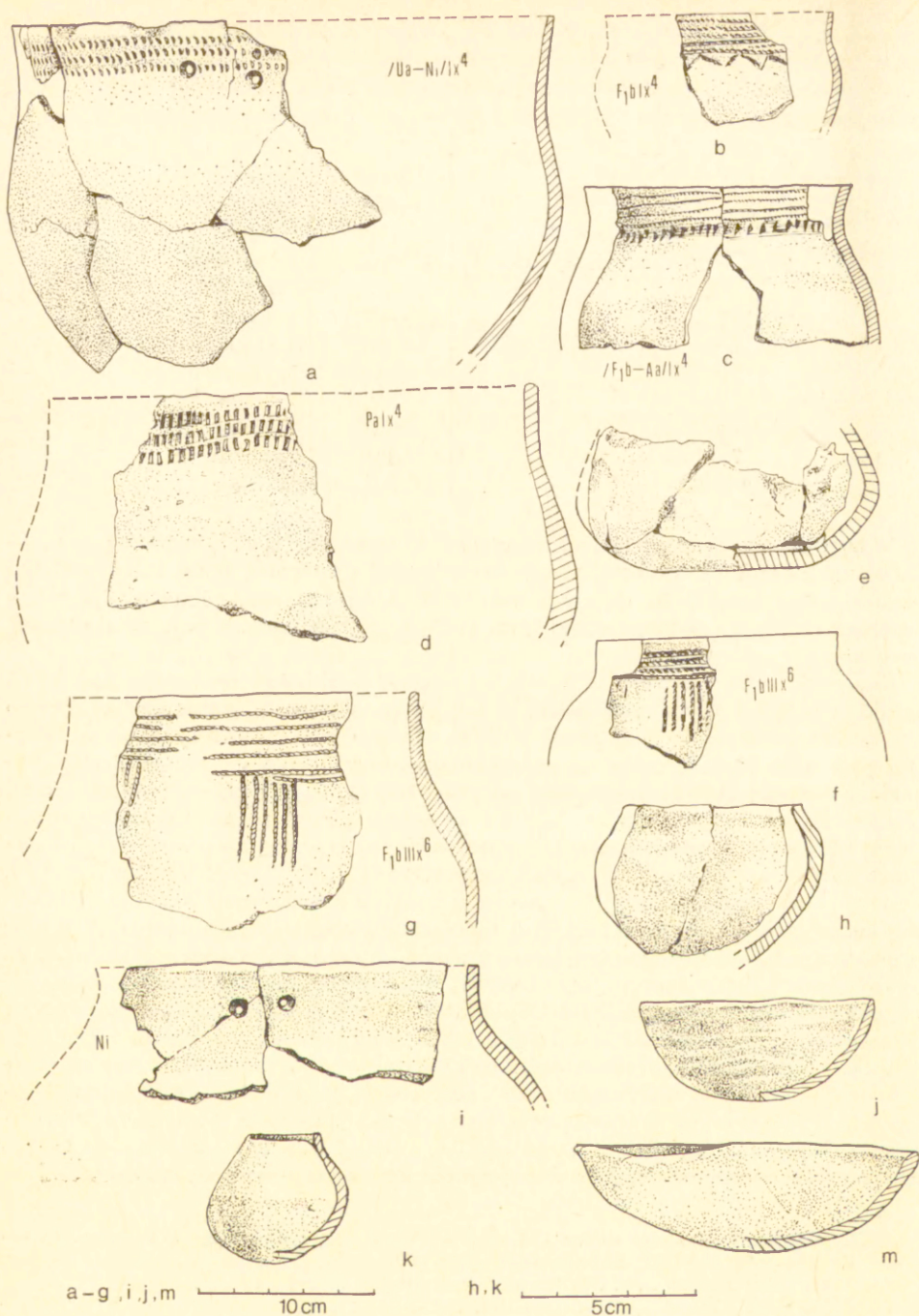
²¹ Kempisty, *Materiały...*, s. 450, tabl. XVIII/2.

²² Kempisty, *Materiały...*, s. 469, tabl. XXVIII/24.

²³ Kempisty, *Materiały...*, s. 439, tabl. XI/10.

²⁴ Kempisty, *Materiały...*, s. 430, tabl. VII/9, tabl. XXIV/1, 2.

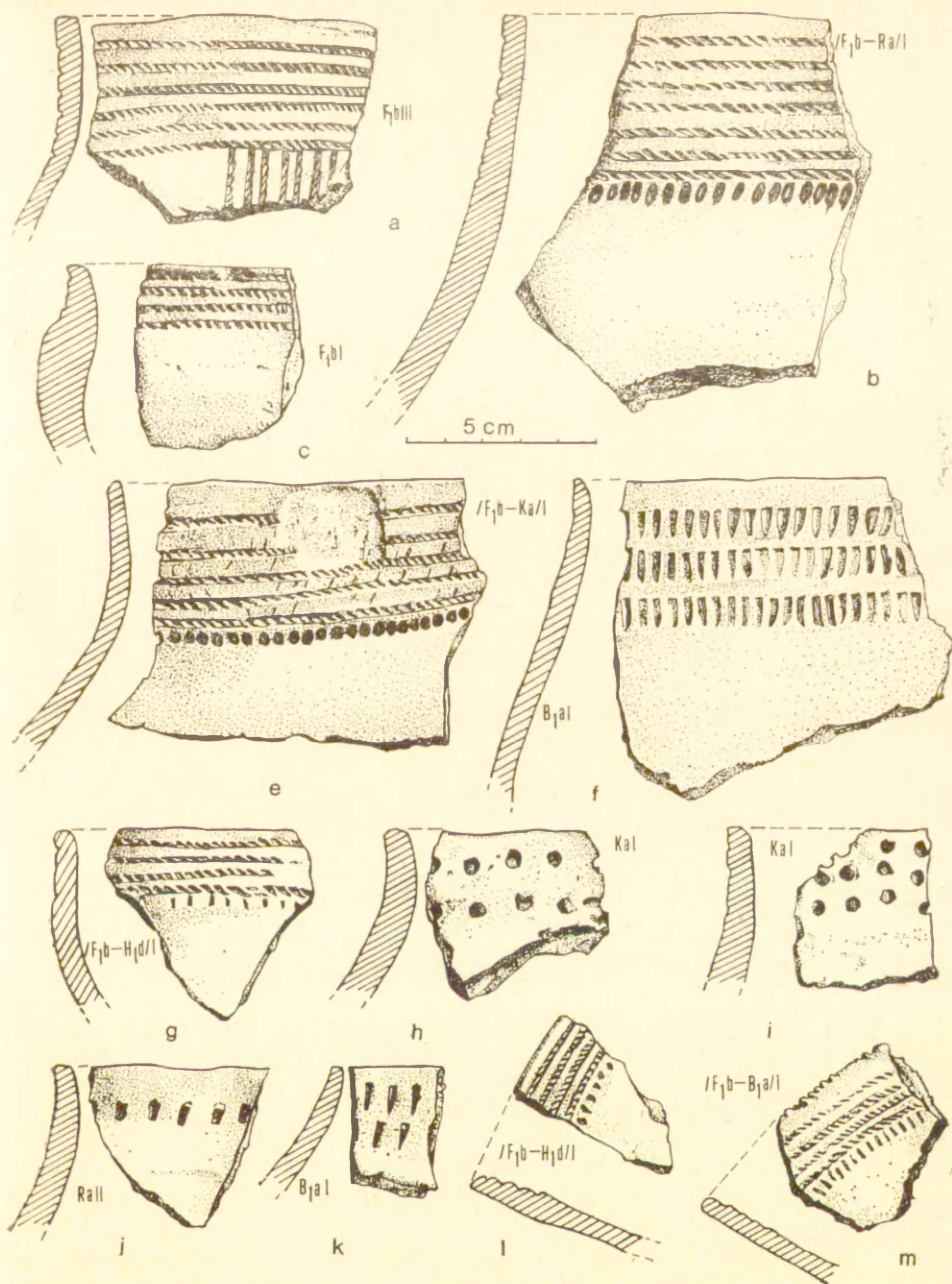
²⁵ Kempisty, *Materiały...*, s. 455, 459, tabl. XXI/7, 8.

Ryc. 7. Rewa, woj. Gdańsk, stan. 1. Przegląd typów morfologicznych ceramiki
 Przy naczyniach zdobionych podane są symbole oznaczające rodzaj zdobienia

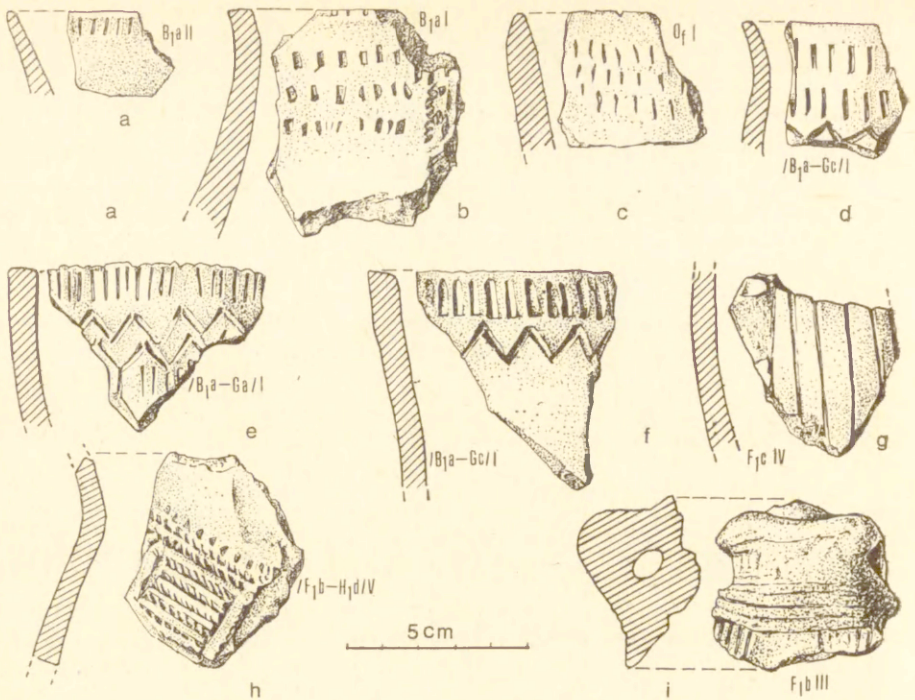
Survey of morphological pottery types

Symbols at the ornamented vessels denote the type of ornament

Ryc. 8. Rewa, woj. Gdańsk, stan. 1. Wybór zdobionych fragmentów ceramiki

Selection of ornamented potsherds

Ryc. 9. Rewa, woj. Gdańsk, stan. 1. Wybór zdobionych fragmentów ceramiki
Selection of ornamented potsherds

W kontekście przeprowadzonej analizy oraz w świetle licznych istotnych uwag poczynionych w literaturze dotyczącej chronologii kultury rzucewskiej²⁶ szczególnie trudne staje się sprecyzowanie właściwej relatywnej chronologii dla omawianego stanowiska. Dodatkowe trudności wiążą się z brakiem dostatecznej ilości źródeł porównawczych, a co za tym idzie właściwej i szczegółowej systematyki kulturowej. Podział chronologiczny kultury rzucewskiej zastosowany przez J. Machnika²⁷, aczkolwiek wnoszący szereg istotnych uwag oraz wykazujący tendencje rozwojowe w zakresie typologii, nie może być w sposób jednoznaczny wykorzystany do datowania osady neolitycznej z Rewy. Między innymi jest to spowodowane występowaniem określonych form i wątków zdobniczych charakterystycznych jednocześnie dla dwóch lub niekiedy trzech faz uwzględnionych w wyżej wymienionym podziale chronologicznym. Przy wyznaczeniu chronologii dla stanowiska w Rewie oparto się więc częściowo na podziale zastosowanym przez J. Machnika, a także wzięto pod uwagę stopień oddziaływania starszych kultur neolitycznych — kultury amfor kulistych i kultury pucharów lejkowatych. W związku z powyższymi uwagami osadę w Rewie należy generalnie zaliczyć do schyłku starszej fazy kultury rzucewskiej. Przemawiają za tym wyjątkowo silne wpływy kultury amfor kulistych, przejawiające się w morfologii naczyń i charakterystycznych dla tej kultury motywach zdobniczych — słupki i zygzaki. Na uwagę zasługują fragmenty zdobione słupkami pod krawędzią (B₁aII) i mające odpowiedniki w kulturze pucharów lejkowatych oraz dwa fragmenty płytkich, mocno wychylonych mis, zdobionych od wewnątrz elementami typu (F₁b-B₁a)I, nawiązującymi pod względem strefy ornamentacyjnej do tradycji stosowanych w tej kulturze²⁸. Ponadto

²⁶ J. Machnik, *Krąg kulturowy ceramiki sznurowej*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, tom II, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1979, s. 378; W. Tetzlaff, *The Rucewo Culture*, [w:] *The Neolithic in Poland*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, s. 356-365.

²⁷ Machnik, *Krąg...*, s. 378.

²⁸ W kulturze pucharów lejkowatych zdobione są wewnętrzne ścianki pucharów szeroko-otworowych zamiast mis — jak to jest w przypadku stanowiska w Rewie.

mimo braku amfor turyńskich oraz pucharów zdobionych zwartą nacinaną jodełką, duża ilość naczyń wazowatych ze zdobnictwem typu F₁bI (F₁b-H d) oraz pucharów lekko esowatych z ornamentyką typu F₁b (F₁b-Aa)I i (F₁b-Ra) w mniejszym lub większym stopniu zbliżona jest do form z I fazy kultury rzucewskiej, a także do starszych faz kultury ceramiki sznurowej²⁹. Faktem, który wpłynął na datowanie omawianej osady na schyłek starszej fazy kultury rzucewskiej, są często występujące na naczyniach układy poziomo-pionowe odciskane sznurem (F₁bIII), które wykazują analogie do podobnych układów zdobniczych występujących na naczyniach z młodszych faz kultury rzucewskiej i kultury ceramiki sznurowej.

IV. UWAGI KOŃCOWE

Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych prowadzonych na osadzie kultury rzucewskiej w Rewie wykazują, że zajmowała ona obszar o powierzchni ok. 1,5 ha i zamieszkiwana była prawdopodobnie przez stosunkowo krótki okres. Potwierdza to, jak na razie, cienka często zanikająca warstwa kulturowa oraz mało zwarty i prowizoryczny charakter zabudowy.

Oprócz dużej ilości wytworów glinianych i krzemiennych, badania dostarczyły bardzo niewiele konkretnych danych dotyczących profilu gospodarczego reprezentowanego przez ludność zamieszkującą omawianą osadę. Jedyne na podstawie specyficznego nadmorskiego położenia oraz analogii z innych osad kultury rzucewskiej należy sądzić, że gospodarka oparta była głównie na myślistwie i rybołówstwie. Bezpośrednim dowodem potwierdzającym ten pogląd jest duża ilość grocików lancetowatych, które służyły zapewne do polowania na ptactwo wodne lub małe zwierzęta futerkowe.

Na zakończenie należy podkreślić, że w najbliższych latach oprócz wykopalisk archeologicznych na stan. 1 w Rewie prowadzone będą intensywne prace badawcze na obszarze płn.-wsch. części Pojezierza Kaszubskiego. Ich celem będzie odtworzenie osadnictwa neolitycznego, a także — co się z tym wiąże — wyjaśnienie roli, jaką odgrywało ono w procesie kształtowania kultury rzucewskiej.

*Muzeum Archeologiczne
w Gdańsku*

OLGIERD FELCZAK

RESULTS OF THE EXCAVATIONS OF THE SETTLEMENT OF THE RZUCEWO CULTURE AT REWA, KOSAKOWO COMMUNE, PROVINCE OF GDANSK

The excavations of the newly discovered settlement of the Rzucewo culture at Rewa, Kosakowo commune, were part of the studies on the Stone Age settlement in the Western Zone of the Gulf of Gdańsk. The settlement lies within the Cassubian Littoral Region, on the Baltic Sea coast, on a small eminence situated on the margin of a fluvio-glacial valley.

The excavations have revealed 11 pits with a surface up to 1.5 m², 1 large domestic pit and 1 feature of universal function. The provisional character of the build-up and the thin cultural layer suggests that the settlement was inhabited by the Rzucewo culture people for a short period only.

The settlement has been assigned to the Rzucewo culture on the basis of pottery and flint artifacts. In the pottery, notably the ornament which was studied by means of detailed tables, components of three Neolithic cultures, i.e. the Globular Amphorae, the Corded Ware and the Pit-comb Ware cultures, were detected. The contribution of the three cultures has confirmed the view that

²⁹ Machnik, *Krag...*, s. 370, ryc. 226; s. 352, ryc. 212/3; s. 356, ryc. 217/5.

they were associated with the genetic substratum of the Rzucewo culture. On account of the strong influence of the Globular Amphorae culture and the few yet essential elements of the TRB culture and also in view of the characteristics of pottery, principally associated with the earlier phase of the Corded Ware culture, the Rewa settlement has been dated to the end of the early phase of the Rzucewo culture.

The evidence for the economic activity of the Rewa inhabitants is slender. Nevertheless, basing on analogies with other Rzucewo settlements it has been possible to establish that the economy of the settlement in question was based on hunting and fishing. This is indicated by a large number of lanceolate points which probably served for hunting water birds and small fur-bearing animals.